

Normativní a empirické předpoklady moderní demokracie aneb Janusovská tvář veřejného mínění

Daniel Kunštát

Normativ and Empiric Prerequisites of Modern Democracy

Abstract: The following text outlines some aspects of people's decision making process during elections in modern mass democracies. Particularly, the aspect of (in)competence of electorate or, as the case may be, the problem of rationality of the political audience that creates the public opinion. The arguments proving the discrepancy between the normativ and the empiric character of public opinion are purposely disbalanced based on the evaluation of reality. This, however, does not in any way influence the evaluation of adequacy of the democratic normativ..

Keywords: elections, public opinion, modern mass democracies.

Není sporu o tom, že etablování všeobecného volebního práva v mnoha směrech proměnilo základní politický půdorys veřejného prostoru liberálních (ústavně pluralitních) demokracií. V tomto textu se pokusím načrtnout některé aspekty volebního rozhodování v moderních masových demokraciích, zejména pak téma (ne)kompetence voličů respektive problém racionality politického publika neboli veřejného mínění. Je třeba předeslat, že argumentace je vědomě poněkud jednostranně vystavěna na základě kritické evaluace reálného stavu a fakticky se nijak nedotýká hodnocení adekvátnosti demokratického normativu.

Jedním z úhelných kamenů demokratické teorie i praxe je princip, že tvorba vůle lidu je uskutečňována prostřednictvím všeobecných voleb. Každý člen pospolitosti provádí akty, o nichž předpokládáme, že jsou výrazem preference mezi předloženými alternativami. „Vládoucí lid“, *demos*, v prostředí moderní masové demokracie reálně vidíme při výkonu jeho moci právě a jen při volbách. A co je nejpodstatnější a zároveň do značné míry diskutabilní: právě od éry zavádění všeobecného hlasovacího práva jsou z logiky věci všichni dospělí podřízení zákonům demokratického státu považováni za dostatečně kvalifikované k účasti na demokratickém procesu vládnutí v tomto státě.

Volby registrují rozhodnutí voličů, sčítají preference, a na tomto základě rozhodují o výběru vládního personálu. Není však zcela jasné, jak svrchovaný lid k těmto rozhodnutím dospívá. Pomineme-li hypotetickou možnost, že politická preference může být čistou mechanickou volbou, pak volební akt musí rezultovat z nějakých názorů, jimiž je podmíněn. Názory týkající se *politiky* pochopitelně nejsou vrozené, nevznikají „z ničeho“. Odkud tedy pocházejí? Kde se berou? Jakou genezi mají vůle a mínění, které volby jen zaznamenávají?

Volební událost nelze izolovat od celého řetězce, ve kterém probíhá proces formování názorů. Volby jako takové jsou strukturálním zabezpečením demokracie, skutečnou zárukou jsou však podmínky, za nichž občan získává informace a je vystaven tlaku tvůrců veřejného mínění.

Málokdo už dnes pochybuje o tom, že proces tvoření politických názorů primárně nevychází z „lidu“, ale prochází skr-

ze něj; průměrný volič málokdy „koná“, spíše reaguje. Vzorce politických postojů a požadavků ve veřejném mínění mají podle všeho dva obzvláště důležité základní zdroje. Jednak obraz světa zprostředkovaný médii, a za druhé přímou, bezprostřední zkušenost, vesměs v rámci primárních skupin a pod vlivem tzv. názorových vůdců. Pro širokou veřejnost pluralitních demokracií jsou moderní sdělovací prostředky stále významnější entitou „názorového vlivu“: jedince obklopující spleť světa politiky je prvotně mediální zprávou. Média se navíc stávají bezmála výhradním producentem veřejného diskurzu, vytvářejí dominující názorové klima a co více, ve vztahu k veřejnému mínění fungují jako forma sociální kontroly jednotlivců uvnitř společnosti.

Současný pozorovatel by jistě stejně tak našel silné důkazy pro význam elit při utváření a „distribuci“ postojů, přesvědčení a hodnot [Dahl 1995: 302; Deutch 1968]. Elitou ovlivněné formování názorů velmi instruktivně dokládá celá řada empirických šetření, která byla prováděna už od čtyřicátých let minulého století. Elihu Katz a Paul Lazarsfeld v knize *Personal Influence* [1955] na základě řady výzkumů dospěli k závěru, že lidé mají tendenci zaujímat politické postoje pod vlivem přirozených referenčních skupin, to jest bezprostředního sociálního okolí, a navíc, že rozhodování ve skupinách ovlivňují a zprostředkovávají místní „vůdci mínění“: to znamená politicky vnímavé, informované a aktivní vrstvy, tvořící jádro politického (a v užším smyslu volebního) publika. Tito vesměs vzdělaní a silně zainteresovaní vůdci veřejného mínění tvoří však referenční skupinu pro společenství svých přátel a sousedů, pro publikum, ne něž se obracejí.

„Drobným“ problémem je ovšem skutečnost, že kromě *opinion leaders*³ většina voličů každodenní politickou agendu sleduje jen minimálně, nebo ji přímo ignoruje. Základem jejich stranické identifikace je často jednak oprávněné – nezřídka však stereotypní – vnímání skupinových zájmů, jednak historické pozadí volebních vzorců. To znamená vrstva kulturních a hodnotových automatismů, hluboce zakořeněných postojů a předsudků, které jsou mnoha generacemi zprostředkovanou výslednicí většinou historicky ukotvených zkušeností [Lipset 1981: 270 a n.]. Není sporu o tom, že etablování všeobecného

volebního práva v mnoha směrech proměnilo základní politický půdorys veřejného prostoru liberálních (ústavně pluralitních) demokracií. V tomto textu se pokusím načrtnout některé aspekty volebního rozhodování v moderních masových demokraciích, zejména pak téma (ne)kompetence voličů respektive problém racionality politického publika neboli veřejného mínění. Je třeba předeslat, že argumentace je vědomě poněkud jednostranně vystavěna na základě kritické evaluace reálného stavu a fakticky se nijak nedotýká hodnocení adekvátnosti demokratického normativu.

Těto neutrální, nerozhodné a apatické vrstvě populace se nedostává kvalifikace a informací k aktivní účasti na veřejném diskurzu. Podle Jürgena Habermase [2000: 322–323] se v závislosti na přísnosti nastavených kritérií ve vyspělých demokraciích jedná řádově mezi čtvrtinou až polovinou voličů. Spojení mezi volební účastí a orientací na programové cíle je zde mnohem slabší než spojení mezi volbou a symbolickým (mediálním) obrazem vůdčích kandidátů, který byl ve volební kampani předložen.

Nerozhodný volič je ústřední cílovou skupinou volebních manažerů, kteří za vydatné pomoci mediálního infotainmentu ovlivňují jeho volební rozhodování analogicky k reklamnímu tlaku vybízejícímu ke koupi zboží. Pod dojmem aktuálních událostí v politické agendě relativně snadno podléhá proměnám politických sympatií a velmi často se rozhoduje až na poslední chvíli. Má nejmenší volební motivaci a zájem o politické reálie obecně. V rozhodování – spíše intuitivním a emotivním – není veden pevnějším hodnotovým (ideologickým) zdůvodněním. Snáze se poddává stranické propagandě (ač stranicky neangažovaný) a celému komplexu nahodilých informací, dojmů a (mediálních) iluzí.

Habermas dosti trefně upozorňuje na skutečnost, že masové sdělovací prostředky spolu se stranickou propagandou dokáží zejména v době voleb vytvořit fiktivní sociální prostředí. V kontextu této „demonstrativně nebo manipulativně vytvořené veřejnosti organizátorů voleb“ [2000: 323] lze snadno ovládat nerozhodnutého či nepevně rozhodnutého těkávého voliče, který se zpravidla přizpůsobuje apolitickým spotřebitelským postojům. Jistým paradoxem demokratického provozu je skutečnost, že klíčem k výsledkům voleb zpravidla bývá právě „politický konzument“ – typ voliče definovaného politickou nezainteresovaností a větší náchylností podléhat průmyslu politického marketingu, emotivním zprávám a pocitům, posledním informacím, skandálům či výsledkům výzkumů stranických preferencí.

Podle politologa Roberta Dahla zůstává jedním z kritérií demokratického procesu „poučené porozumění“, „osvěcené chápání“ či „efektivní (skutečná) účast“, tedy kompetence ve smyslu způsobilosti, určitého souboru základních znalostí, dovedností nebo postojů, které jsou předpokladem schopnosti konkrétního jednání. Tyto podmínky ovšem nastolují klíčové dilema demokracie, neboť je zároveň zřejmé, že „dostatečné důkazy z několika zemí, spojené s obecným pozorováním značně podporují soud, že politické přesvědčení většiny lidí kdekoli na světě bude pravděpodobně trochu primitivní“ [1995: 203–204, 23].

Prostý volič, o jehož přízeň se strany ucházejí, velmi často postrádá jakoukoliv aktivitu. Jeho přístup k sociální realitě často není předznamenán elementární potencií intelektuálního poznání. Při stanovení toho, co pro něj je a co pro ně

není dobré se často mýlí a v napětí mezi objektivní potřebou a subjektivním uvědoměním této potřeby mnohdy dokonce ani nepostřehne, co je v jeho nejvlastnějším zájmu. Osobně je zmiňován jen u voleb, jinak pouze prostřednictvím na něj zaměřeného nátlaku moderní stranické propagandy s vpravdě Janusovskou tváří; prostřednictvím osvěty a řízení, informace a reklamy, pedagogiky a manipulace.

Walter Lippmann [1997 (1922)] ve své dnes už klasické analýze veřejného mínění poukázal na rozpad politické veřejnosti jakožto sféry kontinuální účasti na rozumovém posuzování veřejné moci. Autonomní, pluralistické a individualizované vytváření veřejného mínění ztrácí charakter nezávislé racionální diskuse o faktech a vzájemné kritické konfrontace názorů. V souladu s dobovými kritiky demokracie jako byli Mosca, Pareto či Michels, vyjádřil domněnku, že většina lidí se v politice nerozhoduje na základě úvahy podložené zkušeností, ale pod nevědomým nebo polovědomým vlivem fixovaným zvyky. Veřejné mínění nazval s nemilosrdnou ostrovní nepřítomným a mlčícím „fantomem publika“. Jako jeden z prvních upozornil na vzrůstající vliv moderních médií, která zhušťují všechny informace do stručných hesel (*slogans*) a stavějí tak zeď stereotypů mezi spornými otázkami a občanem, na jehož kvalifikovaný postoj k jednotlivým problémům se čeká.

Mnohé z Lippmannových předpokladů byly později empiricky prověřeny v řadě výzkumů behavioralistů z kolumbijské (Lazarsfeld) a později michiganské školy (Converse).⁴ Behaviorismus, který je někdy označován za tzv. novou politickou vědu, se jako vlivný metodologický trend v sociologii i politologii prosadil v 50. letech.⁵ Stal se moderním empirickým klíčem k uchopení fundamentálních otázek, které byly zmíněny. Co dělá volič, když volí? Z jakých pohnutek vychází? Jakými kritérii se řídí?

„Behavioralistická revoluce“ otevřela propast mezi jazykem sociologů politiky a politických filozofů, mezi realitou volebního chování v masové demokracii a obrazem ideálního občana, jehož „výběr“ je koneckonců mentálním aktem autonomie a racionální bytosti, uskutečněné na základě porozumění. Mínění rozvažujícího publika v pojetí klasické liberální filozofie není jednoduchým *opinion*, nepramení z pouhé náklonnosti, nýbrž s jistou mírou soudnosti a znalostí ze soukromého rozvažování a promýšlení *public affairs* a z jejich veřejného diskutování. Odevzdání hlasu bylo otci liberálně demokratické filozofie chápáno jako završující akt kontinuálního, veřejně řešeného kritického sporu argumentu a protiargumentu. Každá racionální (stranická) volba by pak musela splňovat tři klíčové, minimální předpoklady: a) voliči mohou nalézt vlastní zájem v každé hlavní otázce volební kampaně, b) mají na ni názor, c) znají odlišná stanoviska stran a kandidátů na tuto otázku.⁶

Zejména v řadě studií tzv. michiganské školy [Campbell, Converse, Miller, Stokes 1964; Campbell, Converse, Miller 1966; Converse 1975: 75–169] se naproti tomu na základě bohatého empirického materiálu konstatuje, že informovanost občana a voliče o předmětech volebního zápolení a o programové nabídce stran je skromná, ne-li nulová; že jeho rozhodování vyplývá spíše z jakési politické socializace nebo stranické identifikace, které nelze označit za počínání racionální – alespoň ne ze zorného úhlu racionality ekonomické.⁷ Přestože sociální postavení voliče jistě je výchozí informací o jeho budoucím hlasování, mezi tímto postavením a samotným

volebním chováním je řada zprostředkujících článků [Jeřábek, 2000: 67–81]. Volební rozhodování bezpochyby není utvářeno výlučně příslušností k určitým sociálním skupinám (a s nimi souvisejícím přirozeným zájmům), ale také podle idejí, které jednotlivce racionálně nebo emocionálně zaujmou. A hlavně – rozhodování každého člověka integruje mnoho dalších faktorů. Do formálně stejných volebních aktů se tak často promítají materiálně zcela heterogenní a namnoze dosti protikladné volní podněty. V zásadě každá volba představuje zřetězení motivů, logických i nahodilých, časných i hluboce ukotvených. Vstupuje sem celá řada identifikací (faktorů), jež se vzájemně posilují, vedle sociálních zákonitostí kupříkladu stranická agitace a propaganda, vliv rodinného zázemí, formát stranického a volebního systému, nacionální, náboženské, regionální či jiné motivy, situační faktory, kulturní podmínky, konjunkturní vlivy atd. Motivační zázemí preferencí stran je proto velmi mnohohrstevnatou, komplexní a obtížně uchopitelnou vícefaktorovou veličinou.

Jednoznačnou asociací mezi třídou a volbou, tj. koncept racionálního momentálního chování voličů, formovaného pouze na základě příslušnosti k sociálním skupinám, narušuje v první řadě *stranická identifikace*. Ta je založena na emotivně vnímané víře a hlubinných mentálních stereotypch. Coby závislá proměnná vyvazuje občana ze sociálních vazeb, z „objektivní situace“, ve prospěch postojů a kognitivního formování osobnosti v psychologickém a dělepůsobícím rámci. Ověřování takové kontinuity bez ohledu na vývoj poptávky a nabídky samo o sobě signalizuje průlom do krátkého spojení mezi ekonomickými vstupy a politickými výstupy a znovu odkazuje na zkoumání institucí jako je rodina, rod, také politická strana nebo politická rodina, které filtrují politickou nabídku i poptávku a tvarují politické výstupy třeba historicko-myticko-ideologicky, kulturně, utopicky atd. [Kunc 2000: 19–21].

Výběr stran i osobností je nezřídka motivován abstraktní vírou v určitý ideový směr a tváře politiků. Odehrává se v rovině v podstatě intuitivní, kdy rozumový rozbor je nahrazen emocionální symbolikou. S nemalou dávkou oprávnění lze předpokládat, že průměrný volič (s vědomím veškeré relativnosti tohoto termínu) si nevybírá pro koho hlasovat podle programů politických stran či osobních dispozic kandidátů, podle věcné analýzy skupinových a individuálních potřeb či národních zájmů – pouze tuto formu výběru předstírá či se upřímně byť mylně domnívá, že právě takto volí.

Volební studie a průzkumy veřejného mínění ve všech tradičních demokraciích zkrátka poskytují velmi smutné důkazy o informační bázi a „politické gramotnosti“ velké části občanů. Masa obyvatelstva s volebním právem vskutku jen málo plní onen klasický demokratický vzor chování. Reálné volební rozhodování moderního zoon politikon charakterizuje apatická nepozornost, nezájem, minimální informovanost a zkrleslé vnímání.

Místo angažovaného, informovaného a veřejně záležitosti promýšlejícího občana a voliče vykreslil už vynikající myslitel Joseph Schumpeter [1942: 262] portrét občana naprosto lhostejného, mimoracionálního až primitivního („Když typický občan vstupuje do oblasti politiky, klesá na nižší úroveň duchovního projevu. Argumentuje a analyzuje způsobem, který by v oblasti svých skutečných zájmů ochotně uznal za infantilní. Stává se nanovo primitivem. Jeho myšlení se mění

na asociální a emoční...“). Tytéž rysy potvrdil Paul Lazarsfeld v dnes už klasické monografii *Volba lidu* [Lazarsfeld, Berelson, Gaudet 1944]. Ideál demokratického občana je zde ironicky popřen prostřednictvím známého výroku, že uvědomělý, racionální, otevřený a vášní zbavený volič „existuje jen v materiálech předvolebních kampaní, v příručkách občanské výchovy, v kině a v mozku několika idealistů“ [Kunc 2000: 17].

Otázka informační základny veřejného mínění, „problém poznání“ ve smyslu kognitivní kompetence a racionálního uplatňování prostředků vzhledem k cílům, je tedy zřetelně problémem demokracie par excellence. Logika demokratického procesu nutně traktuje rozpor mezi *doxa* a *episteme*, mezi názorem (míněním) a poznáním. Každý výraz autonomního veřejného mínění, včetně onoho projeveného u voleb, se totiž v souladu se svým prvotním („osvěcenským“) významem bezpochyby primárně týká *právě a jen* mínění (*doxa*) nikoli poznání (*episteme*).

Je zjevné, že ani ve sféře politiky nelze mínění o věci ztotožnit se znalostí věci. Co víc, ani informace samy o sobě nemusí být přímou cestou k poznání. Poznání nepochybně informaci předpokládá, z čehož ale nevyplývá, že ten, který je o něčem informovaný, to také „pozná“. Poznání vyžaduje minimální pochopení a zvládnutí informace na úrovni vědomí, což v žádném případě nenahradí samotná informace. „Politické poznání“ tak nelze ztotožnit s informacemi, ale spíše s dahlovským „kompetentním porozuměním“. A právě tomuto pojetí poznání přesně vyhovuje Weberovo chápání racionality jako schopnosti zvolit prostředky k cílům, v soulase se „smyslem“ svého vlastního zájmu [Weber 1998: 156–158].

Paradoxní relaci mezi informací a poznáním je možné demonstrovat následovně: Stranicky zúčastněný volič je více zatažen do dění, má o politické zprávy větší zájem, informace má utříděnější, zatímco občané, kteří jsou kódováni jako „nerozhodnutí“, daleko více podléhají propagandě a formálním parametrům politiky. Nicméně ani velmi silně angažovaného účastníka nelze a priori klasifikovat jako správně informovaného a ještě méně jako člověka, hledajícího poznání – nezřídka akcentuje jen informace, které jeho stanovisko podporují a poznání, které ho potvrzuje. Ani intenzita vztahu k politice tak nevyklučuje „kognitivní slepotu“. Velmi silné, sebejisté, rozhodné, vášnivé „stranění“ koneckonců může být nejméně vhodnou půdou pro poznání [Sartori 1993: 121].

Politické postoje jsou tedy často založeny na „neinformační“ složce veřejného mínění, často nesouvisejí s informacemi a předcházející jim, jsou tedy založeny na rozličných identifikacích. Odvozují se především z identifikací s rozmanitými vnitřně homogenními referenčními skupinami jako jsou rodina, pracovní, náboženské, etnické skupiny a – v neposlední řadě – stranické a třídní kolektivity. Tyto identifikace mají jen nemnoho společného s informovaností a získáváním informací: o identifikacích lze hovořit právě proto, že nejsou výsledkem působení informačních vlivů.

Názory zakotvené v identifikacích vykazují stabilitu a nepodléhají změnám. Jsou vytvořené bez informací (jakkoliv na ně působí), nezřídka informace negují, odporují faktům. Ztrácí se tak kritická funkce informací. Argumenty jsou převráceny v symboly, na něž nelze odpovědět opět argumenty, ale pouze – identifikacemi. Právě tento aspekt zdůraznil už v 50. letech sociolog Berelson: „Mnozí voliči chápou politické preference jako kulturní vkus. Oba fenomény vycházejí

z etnických, místních, třídních a rodinných tradic [...] zdá se, že oba většinou souvisí s citovými postoji a dispozicemi než s „uváženými preferencemi“ [Berelson, Lazarsfeld, McPhee 1954: 311].

Problém „racionálního volení“ však naráží na vážnou překážku. Výzkumy volebního chování buď nedokáží definovat racionalitu, nebo mají sklony definovat ji jako výběr, který „maximalizuje známý (nebo očekávaný) užitek“ pro toho, kdo si vybírá [Converse 1975: 119]. Při očekávání *racionálního* veřejného mínění (vyjádřeného racionálním volebním výběrem) – které se ukazuje jako nedefinovatelné a neexistující – se však ztrácí ze zřetele rozhodující požadavek svobodně vyjádřeného autonomního veřejného mínění. Zůstává tedy otázkou, zda je vůbec smysluplné v rámci demokratické teorie voleb o racionalitě volebního výběru hovořit. Giovanni Sartori [1993: 125-126] v této souvislosti soudí, že žádat od běžného občana artikulované, informované a „racionální“ úsudky v oblasti *res publica* pravděpodobně nemá velký význam. Řečeno

jinak: v hypotetickém rozporu mezi racionalitou či spíše neracionalitou volebního výběru (kterou jasně dokumentují seriózní empirické výzkumy) a klasickým demokratickým normativem „kompetentního porozumění“ se liberál Sartori přiklání na stranu svobody jako základního a nezpochybnitelného axiomu – včetně svobody činit „nerozumná“ rozhodnutí.

Neexistující dokonalý ideál demokracie a jejích aktérů snad nejméně zpochybnil již britský premiér W Churchill. Ten upozornil, že demokracie je volně parafrázováno nejhorší ze všech zřízení s výjimkou těch, která už byla vyzkoušena. Napětí mezi normativním a reálným je imanentní charakteristikou každého lidského díla, každé sociální struktury. Přesto jako Damoklův meč visí nad soudobou demokracií naléhavá, v tuto chvíli snad i kaciřská otázka: Otázka, zda *procedurálně* svobodné veřejné mínění, jistě nepřiliš kompetentní a snad i nepřiliš racionální, nakonec není či v budoucnu nebude hrozbou sobě samému, přinejmenším *obsahově* svobodnému veřejnému mínění. A potažmo svobodě *an sich*...

literatura

- Berelson, B., P. F. Lazarsfeld, W. N. McPhee. 1954. *Voting*. Chicago: Chicago University Press.
- Campbell, A., P. E. Converse, W. E. Miller, D. E. Stokes. 1964. *The American Voter. An Abridgment*. New York, London, Sydney: J. Wiley & Sons.
- Campbell, A., P. E. Converse (eds.). 1966. *Elections and Political Order*, New York.
- Converse, P. E. 1975. „Public Opinion and Voting Behavior.“ Pp. 75-169 in Greestein, F., N. Polsby (eds.). *Handbook of Political Science*. Reading: Addison-Wesley.
- Dahl, R. 1995. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing.
- Dahl, R. 2001. *O demokracii*. Praha: Portál.
- Deutch, K. 1968. *The Analysis of International Relations*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.
- Kunc, J. 2000. *Stranické systémy v rekonstrukci*. Praha: SLON.
- Habermas, J., 2000. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofia.
- Jeřábek, H. 2000. „Počátky Lazarsfeldovy politické sociologie – the People's Choice. Sociální determinanty voličova rozhodování.“ *Sociologický časopis* 36 (1): 67-81.
- Katz, E., P. F. Lazarsfeld. 1955. *Personal Influence*. Glencoe: Free Press.
- Lazarsfeld, P. F., B. Berelson, H. Gaudet. 1944. *People's Choice*. New York: Duell, Sloan and Pearce.
- Lippmann W., 1997 (1922). *Public Opinion*. New York: Free Press (Reissue edition).
- Lipset, S., M. 1981. *Political Man. The Social Bases of Politics*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Nie, N. H., S. Verba, J. R. Petrocik. 1976. *The Changing American Voter*. Cambridge, Mass.: Harvard university Press.
- Noelle-Neumann, E. 1984. *The Spiral of Silence. Public Opinion - Our Social Skin*. Chicago: University of Chicago Press.
- Novák, M. 1995. „Je voličské chování racionální?“ *Politologická revue* 5 (2): 3-15.
- Sartori, G. 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa.
- Schumpeter, J. A. 1942. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper.
- Weber, M. 1998. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoy-menh.

poznámky

- ¹ Text vznikl s podporou grantu IAA700280702 GA AV ČR.
- ² Je přirozené, že lídry veřejného mínění nestávají automaticky nebo všichni. Sartori [1993: 95] uvádí, že se jedná o 5-10 % populace, aktivně sledující veřejné dění.
- ³ V českém prostředí přinesli významný pohled na danou problematiku, byť každý z poněkud odlišné perspektivy, např. Novák [1995] a

- Jeřábek [2000]. Poznatky michiganské a kolumbijské výzkumné školy do hloubky shrnují a analyzují např. Nie; Verba; Petrocik [1976]
- ⁴ Behavioralismus v jistém smyslu proměnil paradigma politických věd: při vysvětlování politických fenoménů odvrátil pozornost od studia institucí ke studiu reálného chování jedinců a skupin v politických procesech (např. ve volbách), k výzkumu politiky z hlediska veřejného

mínění, resp. z hlediska politického či ještě konkrétněji volebního chování.

- ⁵ Jako jedno z obecných vymezení reálně existující pluralitní demokracie (polyarchie) předkládá např. zmiňovaný Dahl kritérium, že všichni jedinci jsou ve volbách stejně informováni o alternativách.
- ⁶ Přesto právě stranická identifikace či „skalní stoupenectví“, odvozované v prvé řadě z rodinného milieu, představuje jedno z racionálních vysvětlení „neracionálního“ počínání voličů na politickém trhu.
- ⁷ Volební aktivita řady občanů je bezesporu také projevem konformity. Přizpůsobivý volič nepřikládá volbám velkou důležitost, nespojuje s rozhodováním ve volbách žádný individuální ani skupinový zájem. Významný pohled na danou problematiku přinesly poznatky Elisabeth Noelle-Neumann [1984], podle níž celkové názorové klima ve veřejnosti výrazně ovlivňuje různá míra připravenosti lidí veřejně projevit svůj názor. Jde o to, že jedni, ti halasnější („mluvící“) na veřejnosti dominují, zatímco ostatní se z veřejného obrazu ztrácejí, protože mají takřka jíc „němá ústa“. Jedinci, kteří vykazují větší připravenost navenek vyjádřit své názory, pak působí v rámci veřejného mínění silněji a ovlivňují tím i ostatní, zejména pak ty, kteří jsou ve svých názorech a postojích nerozhodní. Naopak ti, kteří „mlčí“ – zpravidla v důsledku strachu z izolace – se z veřejnosti, ze sumy veřejně artikulovaných názorů, vytrácejí. Pojem *spirála mlčení* označuje proces, který lze popsat následovně: Osoby s odlišným postojem oproti převažujícímu svým mlčením vytvářejí prostor pro posilování většinového „konformního“ veřejného mínění. Postupně tak sílí váha vyjadřovaného dominantního mínění a alternativní, odlišné názory, které jsou s ním v nesouladu, ustupují do pozadí. Lidé zastávající určitý politický postoj, který není veřejně vyslovován, nekonvenuje s převažujícím názorem veřejnosti a není jí nijak oceňován, mají tendenci své názory nevyjadřovat. Ty se tak vlastně dále oslabují, mlčení se šíří a spirála se „roztáčí“. Tento jev má přirozeně i druhou stránku: Reálně roste síla názorů, které jsou vyslovovány veřejně. Koncept spirály mlčení je založen na předpokladu skupinového tlaku a přirozené lidské potřeby omezovat „kognitivní disonance“. Hlavním důvodem „mlčení některých“ je to, že veřejné mínění představuje vůči individuální izolaci hrozbu. Hybnou silou, která spirálu uvádí do pohybu, je v konečném důsledku strach z izolace.

Lidé mají zvláštní senzitivitu vnímat kolem sebe názorové klima, velice dobře vědí, jaké názory se ve společnosti „nesou“ a raději se přidávají k převládajícímu názoru, aniž by ho (často) sdíleli. ¹³ Pearsonův korelační koeficient, signifikantní na hladině významnosti 0,01.

- ¹⁴ Spearmanův koeficient pořadové korelace, signifikantní na hladině významnosti 0,01.
- ¹⁵ Odpověď na otázku: „Když se podíváte zpět na posledních 10 let, byl(a) jste někdy nezaměstnaný(á) a hledal(a) jste práci déle než 1 měsíc?“ (ano/ne).
- ¹⁶ Ideologie spravedlnosti mají také blízko k pravo-levé politické orientaci. Zastánci pravice mají blízko k individualismu ($R = 0,26$) a částečně askriptivismu ($R = 0,09$), zastánci levice k egalitarismu ($R = -0,33$) a fatalismu ($R = -0,11$).
- ¹⁷ Odpovědi na otázku: „Vidím sám/u sebe jako někoho kdo...“ (odpovědi na škále: 1 – „velmi se hodí“ až 5 – „vůbec se nehodí“).
- ¹⁸ Souvislost askriptivismu s psychologickými vlastnostmi extroverze, snášenlivosti a odpovědnosti podporuje naši kritiku operacionalizace této ideologie, poukazující na to, že jde spíše o výroky vztahující se k obecnějšímu liberálnímu přesvědčení.
- ¹⁹ Bayesovské informační kritérium BIC ukazuje míru kvality modelu, při tom upřednostňuje nejúspornější řešení tj. zvýhodňuje jednodušší modely. Čím nižší hodnota, tím kvalitnější model.
- ²⁰ Vstupní matice představuje průměry faktorů v jednotlivých kategoriích vysvětlujících znaků (není uvedena). Zobrazeny jsou první dva faktory z nerotovaného řešení (95,3 % variability), první (osa X) vysvětluje 87,6 %, druhý (osa Y) 7,7 % variability.
- ²¹ Přiřazena byla ta vlastnost, u které jedinec dosahoval maxima faktorové zátěže. Z hlediska teorie Big-Five se jedná o značné zjednodušení, protože psychologický profil jedince je určen jeho pozicí na všech pěti dimenzích současně. *Strictu sensu* v naše případě jde tedy pouze o dominantní vlastnost jedince, proto mluvíme o typech lidí např. o extrovertech a nikoliv o extroverzi jako dimenzi.
- ²² Vazby rysů osobnosti v analýze LINDA se liší od výsledků z regresních modelů, protože se jedná o diskretní znak, kdy je respondentovi přiřazena pouze jedna pro něj nejtýpickejší vlastnost.

Daniel Kunštát absolvoval obor politologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, kde v r. 2005 dokončil postgraduální studium. Od roku 1998 byl zaměstnán jako analytik v IVVM, nyní je vědecký pracovník Centra pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR, v.v.i., a vedoucí katedry politologie CEVRO Institutu. V rámci svého odborného zaměření se zabývá parlamentarismem a stranickým systémem první republiky, vztahem médií a politiky, volebním chováním, politickými postoji a hodnotami v kontextu aktuálních otázek českého politického systému. Na Fakultě sociálních věd UK přednáší politickou komunikaci
Lze ho kontaktovat na adrese: daniel.kunstat@soc.cas.cz